

Carl Schmitt fogadtatása a társadalomtudományokban

A Nemzeti Közszerológati Egyetem (NKE) Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar (ÁNTK) Kormányzástani és Közpolitikai Tanszéke, valamint az NKE Eötvös József Kutatóközpont Politika- és Államelméleti Kutatóintézete szervezésében április 6-án rendezték meg a *Carl Schmitt fogadtatása a társadalomtudományokban* című, könyvbemutatóval egybekötött tudományos konferenciát.

Deli Gergely rektor megnyitóbeszédében kiemelte, hogy a monumentális, két kötetet kitévő tanulmánykötet az *Államértelmezések* könyvsorozat részeként jelent meg, amely a 2016-ban megkezdett és azóta is folyamatban lévő állam- és kormányzáselméleti alapkutatási program eredményeinek közlésére vállalkozik. A kutatási programot hét esztendővel ezelőtt az államelméleti megismerés terméketlensége, az államtudományok értelmével, hasznával, tudományrendszertani státusával, valamint a tudomány és a politika közötti kapcsolat értelmezésével kapcsolatos tisztázatlanságok hívták életre. A kutatási program, illetve az annak részeként létrehozott könyvsorozat célkitűzéseit ez a problémahelyzet indokolja. Deli Gergely elmondta, hogy a kötetben fellelhető tanulmányok azt bizonyítják, hogy az objektív, tény- és tárgyyszerű, eredményes tudományos megismerés csakis a tudományos és politikai diskurzusok közötti határok egyértelmű és markáns megvonásával, a határátlépési tilalmak kölcsönös tiszteletben tartásával lehetséges.

Az ÁNTK képviselőjében Zachar Péter Krisztián dékánhelyettes köszöntötte a rendezvény előadóit és a megjelenteket, aki reményét fejezte ki, hogy a problémafelvetéseiben, tematikaiban, valamint a résztvevői kört tekintve is egyre bővülő magyar Schmitt-kutatás sikerrel tudja majd óvni és erősíteni a tudományos megismerés autonómiáját, anélkül, hogy feladná kritikai viszonyát Carl Schmitthez, aki a teoretikus teljesítményeit és politikai szerepvállalásának vitatható értelmezéseit tekintve is a modernitás megkerülhetetlen szerzőjévé vált.

A kötetet szakmai szempontból először Hörcher Ferenc, az EJKK Politika- és Államelméleti Kutatóintézet vezetője mutatta be, kiemelve a realista fordulat jelentőségét, amelynek révén a rendszerváltozás idején Schmitt kulcsszerzővé válhatott a különböző diszciplínák (államtudomány, jogtudomány, politikatudomány, nemzetközi kapcsolatok, politikai filozófia) számára. Schmitt a különböző politikai felfogást reprezentáló tudósok, konzervatívok, liberálisok és baloldaliak számára is egyfajta referenciaponttá vált. Kérdésként merül fel, hogy miért lehet izgalmas minden politikai tábor számára egy szerző, aki a nemzetiszocializmus igazolójává vált – a válasz pedig a realizmus fetisizálásában rejlik. Schmitt számára az állammal szemben a politikai fogalma bizonyult relevánsnak. A barát ellenség felosztással kapcsolatos tézise igaznak bizonyul, azonban kiegészítésekre is szorul; Arisztotelész nyomán kiemelhetjük, hogy a politikai barátság fontosabb, s az ellenség csupán az elszalasztott, vagy még meg nem nyert barátként aposztrofálható, Szent Ágoston pedig a gonoszt a jó hiányaként határozta meg.

A kötet másik bemutatója Hidas Zoltán volt, aki Leo Strauss Max Weberrel szembeni kritikájából indult ki, amelyet természetjogi álláspontból fejtett ki a szerinte nihilizmushoz vezető historizmus felett. Carl Schmitt politikáiról alkotott elgondolásai száz éve hasonlóan éles vitákat lobbantanak fel. Feltűnő, hogy a legmélyebre hatoló gondolkodók is a maguk ügyének tartották ezt a kihívást. Minden különbség ellenére mindketten radikális kérdéseket tettek fel világunk fundamentumairól, ezért térünk vissza hozzájuk újra és újra.

A konferencia első szekcióját Cs. Kiss Lajos előadása nyitotta meg. Az előadás első része a kötet szerzőinek és támogatóinak szóló köszönetnyilvánítás volt, különös tekintettel a magyar Schmitt-recepcióban az 1990-es években bekövetkezett pozitív fordulatra, amelynek központi alakja, Heller Ágnes, érvénytelenítette a Lukács György és iskolája által Carl Schmittre kirótt beszéd-, kutatás- és diskurzustilalmat. Az előadás második része három állítást és egy kérdést bocsátott vitára: 1. A Schmitt-szövegek „hermeneutikai provokációk”, azaz olyan értelmezési kihívások, amelyek a megszokottnál nagyobb figyelemre, erőfeszítésre, önreflexióra kényszerítik az interpretátorokat. 2. Az életmű központját a jogtudományi államtani kutatási program jelenti, azaz Schmitt elsődlegesen egy államelmélet kidolgozására törekedett. 3. Az életműben nincs törés, kontinuitását az államtani kutatási program végrehajtása teremti meg. 4. Végül a kérdés: lehetséges-e konszenzus a Schmitt-kutatásban?

Balogh László Levente előadásának alapgondolata szerint Carl Schmitt sajátos münsteri olvasata Schmitt liberalizmuskritikáját liberális szándékkal alkalmazta Schmitt antiliberalizmusával szemben. Ebből indult ki a Ritter-iskola liberálkonzervatív irányzatának Schmitt-értelmezése, amelynek középpontjában a döntés kérdése állt. A Ritter-iskola a politikai döntések sajátosságaira koncentrált, annak hatósugarát és a hozzá kapcsolódó cselekvés lehetőségét az intézményes keretek között vizsgálva. Ami ezen belül esik, az a liberálkonzervatív döntéelmélet tárgya. Kétségtelenül megtalálhatók ennek a decizionista gyökerei, de sok szempontból azzal ellentétben is áll, vagy legalábbis azt módosítja. Carl Schmitt decizionizmusával számos tagadhatatlan rokon vonása van, miközben attól lényegi pontokon eltávolodik.

Kiss Lajos András előadása Schmitt barát-ellenség felfogásának baloldali kritikáját tárgyalta. Hangsúlyozta: Derrida *A barátság politikái* címmel 1994-ben megjelent könyvében kísérletet tett a Schmitt-féle distinkciók destabilizálására, elsődlegesen a barát/ellenség-megkülönböztetést kritizálva. Derrida szerint nem elegendő a politikai ellenség fogalmát a személyes gyűlölettől vagy a szenvedélyek pszichológiai determinációitól megszabadítani, miként azt Schmitt szeretné. Derrida abból az elvi alapvetésből indult ki, hogy a barát/ellenség-megkülönböztetés általában véve is rendkívül bizonytalan. Aki ma barát, holnap talán ellenség lesz, vagy fordítva. A barát/ellenség-megkülönböztetés csak szekunder fenomén, amely előfeltételezi a *barátság* primer fogalmát és egyetemes tapasztalatát. A vendégbarátságra épülő világtársadalom egyelőre *várakozás* és messiás nélküli *messiási ígéret* formájában tapasztalható meg számunkra, de e paradox poszt-szekuláris remény nélkül végképp kilátástalan lenne az emberiség jövője.

Pongrácz Alex előadásában a két világháború közötti magyar államtudomány Schmitt-recepciójának egy kevésbé ismert mozaikját, nevezetesen Magyary Zoltán példáját vizsgálta. Elmondta, hogy Schmitt és Magyary egymás kortársaiként élhették meg a 19. századi államéletet domináló liberális állameszményt több szempontból kikezdő, történelmi léptékű változásokat. A jogállam és a cselekvő állam közötti mezsgyén való menetelés komoly korszakváltást hordozott magában, aminek jelentőségével tudósként és nagy reputációra szert tevő jogásként Schmitt és Magyary egyaránt tisztában volt. Az államélet válságának lokalizálásán túl kettejük személyisége és pályafutása kapcsán néhány komolyabb kapcsolódási pont is kimutatható. Azon túl, hogy mindkettejük gondolkodását alapvetően hatotta át és határozta meg valamiféle tág értelemben vett konzervatív politikai beállítottság és a keresztény értékek iránti mély elkötelezettség, a két gondolkodó legalábbis felületesen ismer(het)te egymás munkásságát.

A konferencia második szekciójának első előadójaként Balázs Zoltán a könyvvvel kapcsolatos reflexióiban négy csomópontot jelölt meg. Az első Schmitt politikatudományi relevanciája. Itt a jól ismert barát/ellenség dichotómiának a többi duállal való ontológiai konzisztenciáját kérdőjelezte meg, s ennek lehetséges következményeire utalt. Míg a jó/rossz vagy a szép/rút minőségek, addig a barát-ellenség viszonyfogalom, tehát más státusúak. Míg az előbbiek képesek demarkációra (az esztétikum elkülönítésére), addig a barát-ellenség nem. Emiatt a megkülönböztetés a politikatudományban jelentős zavart okoz. A második a politikai teológia problematikája volt: Schmitt nem egyszerűen nem volt teológus, hanem (keresztény szempontból) kimondottan heretikus teológiai nézetek fejthetők vissza a politikai teológiájából. A harmadik a katolicizmus kérdése: Schmitt problematikus viszonyban állt nemcsak egyházával, hanem annak önértelmezésével is. Végül felhívta a figyelmet arra, hogy Schmitt személyes és politikai identitása, amelyek a Schmitt-kutatás (más szerzőkhöz képest) szokatlanul fontos témái, a lelkiismeret morálfilozófiai témáját gyakorlatilag megkerülhetlenné teszik gondolkodásának értelmezéséhez. Ezenkívül őt párhuzamba állítják számos jelentős kortársával (Erst Jünger, Theodor Haecker); a Schmitt-kutatásnak komparatívabbnak kellene lennie.

Geréby György Carl Schmitt 1922-ben publikált írásának, a *Politikai teológiának* a roppant gazdag hatástörténetéből az Erik Petersonnal folytatott vitáját emelte ki. Peterson 1935-ben publikált könyvében két erős érvet hozott fel Schmitt ellenében, aki szerint a jogrend transzcendens legitimációjának szerepét a szekularizált modern világban is fennmaradó, a teológiai struktúrákat átörökítő fogalmak veszik át. Peterson ezzel szemben egyfelől a kappadókiai teológia felől a Háromság egyediségét szekularizáló transzcendens analógia lehetetlenségére hívta fel a figyelmet, azaz nem lehetséges az „amint monarchia a mennyben, úgy monarchia a földön is” analógiája, valamint rámutatott arra, hogy Ágostonnak *Az Isten Városában* kifejtett történelemteológiája az eszkatológia felől tekintve a világi hatalmi berendezkedéseket radikálisan kontingensnek rendeli. Schmitt kései válasza Petersonnak a *Politikai teológia II.*-ben, nem hatásos Petersonnal szemben, mivel a (normatív értelemben vett) Egyház Peterson szerint az Isten országának evilági reprezentációjaként nyilvános politikai intézmény, másrészt Schmitt teológiai ellenvetése hatástalan, mivel egyszerűen szakít a kappadókiai ortodoxiával egy kvázi-gnosztikus teológia nevében. Schmitt a szuverenitással körülbástyázott rendet, mint a katekhont helyezi szembe a keresztény teológia anarchistának tekintett eszkatológiájával, és a Római levél 13, 1 kettős értelmét figyelmen kívül hagyja.

Gyulai Attila előadása amellet érvet, hogy Carl Schmitt radikális kísérlete a politikai fogalmának megragadására egyszerre végződött sikerrel és kudarccal. Schmitt arra törekedett, hogy megtalálja azt a kritériumot, ami minden mástól képes megkülönböztetni a politikait, és miközben ezt a célját valóban elérte, akaratlanul azt is láthatóvá tette, hogy kellőképpen radikálisan megragadni és leírni a politikait azt jelenti, hogy az uralhatatlanná válik. Az bizonyosodik ugyanis be, hogy a politikai lehatárolhatatlanul expanzív természetű, így végül visszahat Schmitt szövegére magára is, ami így egyszerre fogalmi tisztázási kísérlet és elszenvedett politikai tapasztalat.

Olay Csaba előadása a filozófiai hagyomány fényében vizsgálta Carl Schmitt barát-ellenség megkülönböztetésének mélyszerkezetét, kitérve az ellenségfogalom differenciálására Schmitt későbbi gondolkodásában. A barát és ellenség szembeállítás nem egyenrangú, a barátot az ellenség határozza meg, alapvetően a barát Schmittnél az, aki nem-ellenség. Ennél fogva Schmittnek nincs mondandója a barátság pozitív emberi viszonyáról, melyet a hagyományban Arisztotelész és Montaigne elképzeléseivel lehet szemléltetni.

Kevevári István *A Carl Schmitt-jelenség Derrida nézőpontjából* című előadásában a schmitti barátságfogalmat kívánta elhelyezni az európai filozófiai-politikai diskurzusban, Jacques Derrida olvasatában. Az előadás legfontosabb megállapítása az volt, hogy habár a klasszikus politikai filozófia a bartáság egzisztenciális választására építette a politikai közösség létét és kohézióját, valójában a modern államok a testvériség fogalmára építenek, amely maga után vonja a biológia és kulturális determinizmus meglétét, ez a kontextus pedig aláássa a schmitti decizionizmus lehetőségét, vagyis azt, hogy mennyi szabadságunk van arról dönteni, hogy ki a barátunk és ki az ellenségünk.

Hamza Gábor előadásának bevezető része a Birodalom (imperium) Joachim von Fiore calabriai cisztercita szerzetes munkáiban ismert eszkatologikus fogalmát vizsgálta, különös tekintettel a „Harmadik Birodalomra”, mely a Szentlélek „birodalmát” jelenti. A továbbiakban az előadó a Szent Római Birodalom kérdésével foglalkozott az ún. Harmadik Birodalom összefüggésében. A német politikai és közjogi irodalomban az ún. Második Birodalom az 1871-ben kikiáltott német császárságot jelentette. Németországban a német nemzetiszocialista munkáspárt propagandisztikus célból az autokratikus pártállam vonatkozásában egészen 1939-ig használta a „Harmadik Birodalom” fogalmát az NS-Staat megjelölésére. 1939-ben, majd 1942-ben Németország hivatalos elnevezése előbb „Grossdeutsches Reich”, majd „Das Reich” lett. Carl Schmitt államelméleti munkáiban nem lehet találkozni a „Harmadik Birodalom” terminus technicusával. A „Birodalom” eszméje az 1939-ben publikált „Völkerrechtliche Großraumordnung” című munkában jelent meg. Elméletének forrását az előadó nézete szerint feltételezhetően az „Empire” brit politikai irodalomban kialakult fogalma jelenti.

Techet Péter előadása arra tett kísérletet, hogy kimutassa a Schmitt 1933 előtti és utáni munkái közötti kontinuitást. Schmitt jogelméletét leginkább történeti-konzervatív „természetjogként” lehet leírni, amennyiben is a jogot nem a törvénnyel azonosította. Ebben az értelemben decizionizmusa a történeti-konzervatív, természetjogias jogelméletének egyik válasza azon korban (1918 után, 1933 előtt), amikor a jog mögötti értéket Schmitt a politikai döntéssel vélte megvalósíthatónak. Mivel a náciizmus hatalomra kerülését nem annak eredeti, forradalmi, hanem éppen „rendteremtő” jellege miatt üdvözölte, 1933 utáni írásai a korábbi „rendkeresés” elméleti kiteljesedését jelentik. Amit 1933 előtt negatívan fogalmazott meg (a „demokrácia” mint antipluralizmus, a nemzetközi jog elutasítása, az alkotmánytörvénnyel szembeállított „alkotmány”, a birodalmi elnök döntése mint „rendvédelem”), azt 1933 után pozitívan tudta újrafogalmazni (homogenitás, „konkrét rend-gondolat”, „nagyter-elmélet”, a jog mint vezérakarát).

Pogonyi Szabolcs előadásában arra világított rá, hogy Schmitt nem egy, hanem két és fél, egymásnak ellentmondó kritikát fogalmaz meg a liberalizmussal szemben. A liberális parlamentarizmust egyrészt gyengének érezte saját intézmény- és eszmerendszerének fenntartására. Másrészt azzal is vádolta a liberalizmust, hogy totalitarizmusra törekszik. Az előadás során Pogonyi kitért a két ellentétes liberalizmuskritika mai változataira: nevezetesen a nemzeti konzervatív és a neomarxista radikális baloldali illiberalizmusokra.